

De universitaire notariële opleiding/studierichting

Prof.mr. M.J.A. van Mourik*

1 INLEIDING

Wie tot het ambt van notaris wenst te worden toegelaten, dient enige forse hindernissen te nemen op onderwijskundig gebied. Vooreerst dient aan een universiteit de titel van meester te zijn verworven door het met goed gevolg afleggen van een bepaald examen van een 'opleiding op het gebied van het recht'. Vervolgens is vereist dat gedurende ten minste zes jaren stage werd gelopen op een of meer notariskantoren. Tenslotte wordt van de kandidaat verwacht dat hij de driejarige beroepsopleiding met succes heeft afgerond.¹

Deze betrekkelijk zware eisen betreffen vooral de theoretische en praktische opleiding als jurist. Een ambtelijke functionaris als een notaris, is echter niet alleen jurist. Als rechtskundige is hij ingebed in een wereld waarin vertrouwen, onpartijdigheid en onafhankelijkheid centraal staan. Deze kwaliteiten, die bij een notaris worden verondersteld aanwezig te zijn, evenaren of overtreffen in belang die van de juridische ambachtelijkheid.

De sinds 1 oktober 1999 geldende Wet op het notarisambt ziet de notaris primair als een ambtenaar die ten dienste staat van het publiek. Maar daarnaast heeft het ondernemerschap een zwaar accent. Van oudsher geldt dat de notaris zijn inkomen verwerft door de cliënten declaraties te sturen. Door de nieuwe wet is de marktwerking echter sterk bevorderd. Daardoor is het ondernemerschap binnen de notariële gelederen meer dan ooit op gespannen voet komen te staan met het ambtelijk functioneren.

De universitaire notariële 'opleiding' richt zich op 'het recht', en niet (direct) op de ethiek van het notarisambt of op het juridische ondernemerschap. Zou het anders kunnen of moeten?

2 NOTARIËLE OPLEIDING OF NOTARIËLE STUDIERICHTING?

Het woord opleiding plaats ik doorgaans tussen enkelvoudige aanhalingstekens. De reden daarvoor is gelegen in het feit dat ik in dit verband weinig met het woord op heb en het slechts bezig omdat het mij opgedrongen wordt. Vroeger (toen alles beter was) bood de universiteit een 'notariële

studierichting' aan, hetgeen een meer academische indruk wekt dan 'notariële opleiding'. Zwemdiploma's, rijvaardigheidsbewijzen en dergelijke worden behaald na met succes een opleiding te hebben gevolgd. En ook voor verpleegkundige en timmerman bestaan degelijke opleidingen.

Een opleiding is gericht op het bijbrengen van ambachtelijke vaardigheden. Betreft het een beroepsopleiding dan streeft het onderwijzend personeel er naar een vakman of vakvrouw af te leveren. Ik betrek de stelling dat degenen die bij mij in de collegebanken zitten en aan wie ik plechtig een Engelstalig certificaat uitreik dat bewijst dat het masterexamen notarieel recht met succes is bekroond, geen opleiding hebben genoten. Als het goed is, hebben zij dankzij boeiende colleges en zelfstudie wel het een en ander van het recht opgestoken, in het bijzonder van het recht waarmee de notaris in zijn dagelijkse praktijk te maken heeft, maar daarmee hebben zij nog geen opleiding gevolgd tot (kandidaat-)notaris.

De wetten van vraag en aanbod (marktwerking) bepalen in belangrijke mate de universitaire verhoudingen

In deze tijden wordt een prestatie die wordt geleverd in het economisch verkeer gretig als 'product' geserveerd. De personen jegens wie het dienstbetoon geschiedt, gaan als consumenten of afnemers door het leven. Ook universitaire instellingen hebben te maken gekregen met deze economische benadering. Het product heet onderwijs en de studenten zijn de consumenten. De wetten van vraag en aanbod (marktwerking) bepalen in belangrijke mate de universitaire verhoudingen. De beperkte financiële middelen dienen zoveel mogelijk economisch verantwoord te worden besteed.

De term opleiding past uitstekend in de zojuist geschatte economische benadering van het universitaire onderwijsgebeuren. Er wordt een product (opleiding) aangeboden en vriendelijke functionarissen sloven zich uit om zoveel mogelijk afnemers te werven door middel van voorlichtende

* Prof.mr. M.J.A. van Mourik is notaris te Nijmegen en hoogleraar notarieel en privaatrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

1 Vgl. art. 6 van de Wet op het notarisambt. Voor de vakken die tezamen de 'opleiding op het gebied van het recht' vormen, verwijs ik naar nr. 4.

praatjes, foldermateriaal en advertenties. Zowel de input als de output dienen maximaal te zijn. De docent van een vak dat een hoog zakpercentage scoort, wordt al gauw verdacht van wanprestatie, althans cliëntonvriendelijkheid. Studenten volgen met een flesje mineraalwater en een boterhammetje op tafel geen college meer bij een professor maar volgen een 'les' bij een meneer (of mevrouw) of bij diens medewerkers Piet of Els.

Bij de lezer zal nu de indruk hebben postgevat dat de schrijver 'het allemaal maar niks vindt'. Maar dat berust dan op een misverstand. Immers, de economische benadering van het universitaire onderwijs sluit naadloos aan bij de attitude van de hedendaagse doorsnee-student en diens maatschappij-opvatting. Hoogverheven academische idealen worden spaarzaam aangetroffen. De 'academie' zal de meesten Wurst wezen. De student calculeert en redeneert economisch en wenst dus met zo weinig mogelijk inspanningen een zo hoog mogelijk rendement te behalen. Liefde voor het recht tref ik weinig aan en wordt door menigeen als een geestelijke stoornis aangemerkt.

Was dat 'vroeger' dan veel anders? Ik vrees van niet. Academische idealen kwamen indertijd vooral tot uiting op en rond de sociëteit. De colleges en de studie vormden een hinderlijke onderbreking van het kroegleven, maar waren tegelijkertijd het enige excuus voor het leven zonder zorgen.

De 'academie' zal de meesten

Wurst wezen

3 NOTARIEEL RECHT

De rechtenstudent is in het algemeen bekend met de keuzemogelijkheden die hem worden geboden. En aangezien de meeste mensen moeite hebben met kiezen, is 'Nederlands recht' het meest populair. Je leert van alles wat en in de masterfase kan alsnog beantwoord worden aan het verlangen in een bepaalde richting enige diepgang te bereiken. Dat ligt anders bij degenen die al in een vroeg stadium kiezen voor 'notarieel recht' en 'fiscaal recht'. De betrokken student weet wat hij wil en neemt bij voorbaat enige afstand van interessante maar, in zijn ogen, veelal saaie vakken als staatsrecht, bestuursrecht en strafrecht.

De benaming 'Nederlands recht' kan ook niet bogen op een groot onderscheidend vermogen.

'Fiscaal recht' daarentegen roept geen enkel vraagteken op. 'Notarieel recht' voert de gedachten naar de notaris en het notariskantoor. Maar wat worden daar dan wel voor interessante onderwerpen aangesneden?

De opleiding notarieel recht wordt door zes universiteiten aangeboden. De basis daarvoor werd gelegd door de wet die met ingang van 22 februari 1959 een universitaire opleiding eiste voor degene die tot notaris benoemd zou willen worden en daarmee voor de kandidaat-notaris.² De universitaire opleiding kwam in de plaats van de opleiding die particulieren verzorgden ter voorbereiding op het notarieel staatsexamen dat uit drie delen bestond. Daarmede zijn de contouren van de inhoud van de opleiding reeds gegeven. De opleiding notarieel recht is in oorsprong een academische beroepsopleiding, te vergelijken met de hedendaagse opleiding tot huisarts. 'In oorsprong', zo schreef ik. Immers, in de loop van de decennia heeft de opleiding notarieel recht het etiket beroepsopleiding steeds verder van zich afgeschud. Het besef drong door dat de geïntegreerde kennis van de rechtsgebieden die onder de vlag 'notarieel recht' gepresenteerd werden, ook buiten de wereld van het notariskantoor, ruim toepasbaar was. Van een beroepsopleiding kan tegenwoordig dan ook niet meer worden gesproken. Sinds artikel 33 van de Wet op het notarisambt de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) opdraagt een door de praktijk geïnspireerde beroepsopleiding te organiseren bestaat nog meer reden de academische opleiding een breder bereik te geven dan alleen de zuiver notariële wereld.

4 DE NOTARIËLE OPLEIDING NADER BESCHOUWD

In een AMvB worden de vakken aangeduid die ten minste moeten zijn opgenomen in het curriculum dat de weg plaveit naar het radicaal van kandidaat-notaris.³ Vereist wordt:

- a grondige kennis van en inzicht in:
  - het personen- en familierecht, waaronder in het bijzonder huwelijksvermogensrecht en het recht van andere samenlevingsvormen dan het huwelijk;
  - het rechtspersonen-, vennootschaps- en ondernemingsrecht;
  - het vermogensrecht
  - het recht met betrekking tot registergoederen
  - het erfrecht, en
  - het internationaal privaatrecht, voor zover van belang voor de notariële praktijkuitoefening;

2 Wet van 30 oktober 1959, *Stb.* 494, in werking getreden op 22 februari 1959.

3 Besluit Beroepsvereisten kandidaat notaris van 31 mei 1999, *Stb.* 1999, 228.

- b grondige kennis van en inzicht in het executie-recht alsmede kennis van en inzicht in het burgerlijk procesrecht, beslag- en faillissementsrecht;
- c grondige kennis van en inzicht in het belastingrecht, voor zover van belang voor de notariële praktijkuitoefening;
- d kennis van en inzicht in het bestuursrecht, voor zover van belang voor de notariële praktijkuitoefening;
- e grondige kennis van en inzicht in het recht met betrekking tot het notariaat, in het bijzonder de Wet op het notarisambt;
- f kennis van en inzicht in de bedrijfseconomie;
- g schriftelijke uitdrukingsvaardigheid in de vorm van een scriptie of een andere gelijkwaardige, schriftelijke, onderzoeksprestatie op juridisch gebied.

Duidelijk zal zijn dat de nadruk binnen de opleiding ligt op het gebied van het burgerlijk recht. Maar wie op de hoogte is van de omvang van het belastingrecht dat 'van belang is voor de notariële praktijkuitoefening', zal begrijpen dat het belastingrecht een zwaar accent krijgt. Niet alleen 'notariële' belastingwetten als de Wet op belastingen van rechtsverkeer en de Successiewet 1956 maar ook de Wet op de inkomstenbelasting 2001 en, in mindere mate, de Wet op de vennootschapsbelasting 1969, staan prominent op het menu. Het belang van de combinatie burgerlijk recht en belastingrecht wordt geaccentueerd door de 'dubbelstudie' fiscaal- en notarieel recht die door de universiteiten van Nijmegen en Tilburg wordt aangeboden. Door een uitgekende studiestrategie te volgen, kan een tweede master worden behaald door één jaar extra studie.

Zo af en toe wordt gepleit voor afschaffing van de notariële opleiding

Zo af en toe wordt gepleit voor afschaffing van de notariële opleiding met als argument dat hetzelfde resultaat kan worden bereikt met de opleiding Nederlands recht, aangevuld met enige typisch notariële vakken, zoals de wetgeving op het notarisambt en kadastrale boekhouding. Deze vakken zouden zelfs mooi passen in de postdoctorale beroepsopleiding. Verwezen wordt dan wel eens naar bijvoorbeeld België alwaar de notariële opleiding ook als 'kopstudie' wordt gepresenteerd.

Mij dunkt dat de kwaliteit van de notariële opleiding zeer is gediend met de gerichte specialistische verdieping van met name het burgerlijk recht, het rechtspersonen- en vennootschapsrecht en het belastingrecht. Binnen het curriculum Nederlands recht kan deze specialisatie niet worden gerealiseerd op de wijze waarop hij thans wordt vorm gegeven. Alleen al het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht verlangen een tijdsbeslag dat binnen een algemene opleiding als Nederlands recht niet kan worden gevonden. En ook de opleiding in het rechtspersonen-, vennootschaps- en ondernemingsrecht kan op zeer verschillende wijzen worden ingekleurd. Voor de normale notariële praktijk is niet zozeer van belang de rechtssfeer rondom de beursgenoteerde vennootschappen als wel die van de fietsenmaker die een BV of personenvennootschap tot stand wenst te brengen. Voor belastingrecht is in de opleiding Nederlands recht van oudsher (te) weinig plaats ingeruimd, laat staan dat het notariële belastingpakket geherbergd kan worden.

Anders dan bij de opleidingen Nederlands recht en fiscaal recht is voor de opleiding notarieel recht *essentieel* dat de student wordt getraind in de samenhang van de diverse vakgebieden. Door dit element onderscheidt de opleiding zich wezenlijk van elke andere juridische opleiding. De notarieel georiënteerde adviseur kan zich, anders dan bijvoorbeeld de advocaat, geen oogkleppen veroorloven. De zorgvuldigheid die hij bij zijn advisering dient te betrachten, brengt met zich dat hij verder kan kijken dan zijn neus lang is. De relatie tussen het kopen van een huis enerzijds en huwelijkse voorwaarden of samenlevingscontract, erfrecht, de overdrachtsbelasting, de inkomstenbelasting en het successierecht anderzijds, dient voor hem gesneden koek te zijn. Specialisatie is mooi, maar mag er nimmer toe leiden dat juridische verbanden niet meer worden gezien waarvan de cliënt mag verwachten dat die de adviseur helder voor ogen staan. In deze zin zijn de kandidaat-notaris en de notaris 'ondeelbaar'.

De notariële opleiding kent ook de bachelor-master-structuur. Maar in de praktijk speelt die indeling slechts een marginale, vooral cosmetische rol aangezien een aspirant-kandidaat-notaris de deur tot het notariskantoor gesloten vindt als hij niet het master-certificaat kan overleggen. Slechts de dood of een ander onheil maakt het bachelor-certificaat in notariële kring tot een einddiploma.⁴

⁴ Over de bama-structuur in relatie tot de notariële opleiding: Heyman, *WPNR* 6551 (2003) met een reactie van Van Mourik en Verstappen in *WPNR* 6581 (2004). De poging om in

Utrecht te komen tot een vijfjarig curriculum voor de notariële opleiding (twee-jarige master) zijn indertijd gestrand.

In de opsomming van verplichte vakken, mist menigeen de stage. Ik zou dat geen gemis willen noemen. Een stage kan immers met veel vrucht in aansluiting op het doctoraal-examen worden gelopen, onder meer op een notariskantoor en dan ook nog in dienstverband. Uiteraard is het lopen van een stage tijdens de studie zinvol, maar dan mag dan van mij geen ECTS-studiepunten kosten. Daar hebben we er immers slechts een beperkte hoeveelheid van en die gebruiken we voor diepte-investeringen.

Wellicht mist de lezer ook vakken als ‘mondelinge uitdrukkingsvaardigheid’, sociale vaardigheden in het algemeen en beroepsethiek. Over het nut daarvan hoeft geen twijfel te bestaan in een tijd waarin het internet het primaire, in beginsel sociale communicatiekanaal vormt en de sociaal-maatschappelijk leven verder individualiseert en verschaald. Binnen de juridische opleiding dient aan de genoemde onderwerpen dan ook gedegen aandacht te worden geschonken, echter niet door daarvoor studiepunten aan te spreken maar door de colleges ermee te doordrenken. Voor een stroom van spreekbeurten tijdens de college-uren, ontbreekt de tijd zodat wat het orale element betreft, moet worden verwezen naar vormen van onderwijs studentenleven. Bij de essentie van de notariële opleiding past prima dat de docent de daarvoor geëigende aspecten van een vak confronteert met de ethische kant. De aard van het notarisambt is verweven met deugdzzaamheid (vertrouwen, onafhankelijkheid, onpartijdigheid) en het kan geen kwaad dat daaromtrent ook buiten de wereld van het notariaat brede kennis voorhanden is.

5 DE POSTDOCTORALE BEROEPS-OPLEIDING

De postdoctorale beroepsopleiding is verplicht voor iedere kandidaat-notaris die als waarnemer van een notaris wenst op te treden en ooit de vreugde van een benoeming tot notarieel ambtsdrager wil smaken. De docenten zijn vooral afkomstig uit de rechtspraktijk en veelal niet specifiek getraind in

onderwijskundige vaardigheden. Het onderwijs is vooral praktisch, zij het dat niet zelden kan worden ontkomen aan een opfrissing van inmiddels weggezakte theoretische basiskennis. Voor een beetje huiswerk moet de student niet terugschrikken. De opleiding duurt drie jaar en kan slechts worden gevolgd als men op een notariskantoor werkzaam is. De cursus is verdeeld in vier rechtsgebieden: personen- en familierecht, erfrecht, onroerende zakenrecht en rechtspersonen- en vennootschapsrecht. Daarnaast worden cursussen gespreksvaardigheden, schrijfvaardigheden en ethiek gegeven.

De KNB organiseert talrijke cursussen in het kader van de (verplichte) *éducation permanente*. Voor wie de benoeming tot notaris in zicht heeft, zijn er geschikte mogelijkheden om zich te bekwamen in kantoormanagement, waaronder het weinig vreugdevolle onderdeel personeelszaken. En enige verdieping van het bedrijfseconomisch inzicht en de bijbehorende marktwerking, kan vaak ook geen kwaad.

Binnen afzienbare tijd zal de ‘notaris in loondienst’ zijn intrede doen

---

6 TOT SLOT

Het notariaat bevindt zich in een overgangsfase. Het is op zoek naar een balans tussen ambtelijkheid en ondernemerschap. De opleiding, zowel binnen en als buiten de universiteit, mag daarvoor niet onverschillig blijven. Niet iedereen zal reikhalzend uitzien naar het ondernemerschap. De wens een goed notarieel jurist te zijn en het verlangen naar een harmonieus gezinsleven, verhinderen wellicht dat de rol van koopman wordt geambieerd. Een goed bericht is dan, dat binnen afzienbare tijd de ‘notaris in loondienst’ zijn intrede zal doen. Let wel: in dienst van een andere notaris. Niet van de Consumentenbond. ✎